

ДЕСТАБІЛІЗАЦІЙНА ПРОБЛЕМА ЦЕНТРІВ СИЛИ У СВІТОВІЙ ПОЛІТИЦІ

Розглянуто стабільність у міжнародних відносинах як ключ до проблеми «центрів сили» у світовій політиці. Проаналізовано чотири можливих розподіли «центрів сили» – мультиполярний, біполярний, монополярний та неполярний, – та здійснена спроба пояснити, який рівень стабільності може забезпечити кожен з типів міжнародних систем.

Ключові слова: стабільність, полярність, центр сили, міжнародна система.

Рассмотрены стабильность в международных отношениях как ключ к проблеме «центров силы» в мировой политике. Проанализированы четыре возможных распределения «центров силы» – мультиполярный, биполярный, монополярный и неполярный, – и осуществлена попытка объяснить, какой уровень стабильности может обеспечить каждый из типов международных систем.

Ключевые слова: стабильность, полярность, центр силы, международная система.

Stability in international relations as a key issue of power centers in the world politics is examined here. Four possible settings of power centers are analysed: multipolar, bipolar, unipolar and nonpolar; furthermore, there was made an attempt at examining what stability level each of these types of international systems can provide.

Key words: stability, polarity, power center, international system.

Насамперед варто виділити два визначення терміну «стабільність» – один широкий та один вузький. Дж. Міршаймер визначає стабільність в міжнародній системі як відсутність війни чи великої кризи [5, с. 6]. К. Дойтш та Д. Зінгер притримуються більш широкого підходу до терміну «стабільність». Відповідно стабільність можна розглядати з двох точок зору: з точок зору загальної системи та окремої держави. Загальносистемний рівень аналізу фактично збігається з визначенням Дж. Міршаймера. Ну а стабільність на рівні держави визначається як ймовірність того, що держава продовжуватиме бути політично незалежною та не буде змушена приймати участь у «війні на виживання» [1, с. 390-391].

Проаналізуємо спочатку біполярну міжнародну систему та дестабілізаційні ризики, що їй притаманні. Дж. Міршаймер стверджує, що біполярність є мирним розподілом центрів сили і для цього пропонує виділити три основні характеристики міжнародних систем, що підтверджують його тезу. По-перше, коли існує тільки два основні центра сили, то кількість конфліктних пар міжнародних акторів є меншою та робить війну менш вірогідною. «Малі» держави досить часто не можуть зберігати нейтральність щодо певної міжнародної проблеми, коли цього вимагають «великі» держави. Тим паче що коли в наявності є тільки два основних центра сили, то й вибір «малих» держав є більш простішим, а отже і система більш стабільнішою [5, с. 14-15].

По-друге, оскільки існує лиш два центра сили, то провадити політику стримування стає простіше. Коли більшість «малих» держав приєднуються до однієї з

основних політичних сил, а інші «малі» держави є занадто незначними, щоб вплинути на систему, дисбаланс сил відбувається менш часто [5, с. 14-15]. С. ван Евера згідно зі своєю концепцією офенсивно-дефенсивної домінації стверджує, що дефенсивна (захисна) установка в світовій політиці стає домінуючою, якщо дивіденди від першого кроку у протистоянні є занадто малими, щоб змістити розподіл сил на користь агресора [7, с. 5]. Політика стримування може бути більш ефективною, коли ціна та ризики війни є надто великими. Як зазначає Міршаймер, такий сценарій може не спрацювати для більш традиційного військового протиборства, але повністю підходить для ядерного [5, с. 13]. М. Хрущов надав доволі хороший приклад цієї ідеї під час Карибської кризи (1962), коли зазначив, що радянські ракети, розташовані на Кубі, були «зброєю для оборони» [7, с. 12].

По-третє, якщо держави все ж таки вирішать провадити політику стримування, тоді успіх цієї політики з високою вірогідністю буде більшим. Коли існує тільки один опонент, іншій державі легше вирахувати відносну силу та мету опонента [5, с. 16-17].

Варто також звернути увагу, що окрім появи ядерної зброї, стримуючим фактором для збройних конфліктів стала поява біологічної та хімічної зброї. Починаючи з кінця другої світової війни та завершуючи 80-ми рр. ХХ ст. – період, який аналізує Дж. Міршаймер – основна загроза початку біологічної війни походила від окремих державних програм. На щастя така зброя ніколи не використовувалася у великих масштабах [9, с. 1]. А станом на березень

2013 року, 164 країни (враховуючи неофіційно Республіку Тайвань) підписали міжнародну Конвенцію про біологічну зброю. Дана Конвенція забороняє отримувати, володіти, розробляти чи накопичувати біологічну зброю; держави мають знищити всю наявну до підписання біологічну зброю [8]. Варто зазначити, що Конвенція не забороняє використання біологічної зброї, на що вже звернули увагу та створили рекомендації у вигляді Женевського протоколу (1925) [6].

Статус хімічної зброї є схожим; її використання заборонене Женевським протоколом (1925) [6], а саму хімічну зброю заборонили в 1992 році на Конвенції про заборону хімічної зброї, яку на сьогодні підписали 188 країн [4].

Врешті решт не варто забувати про гонку озброєнь, яка несе небезпеку з двох причин. По-перше, вона відкриває вікно можливостей та уразливості, що може спонукати державу завдати запобіжного удару, коли одна зі сторін попереду. По-друге, динамічні військові зміни можуть призвести до невірної оцінки відносних сил і до відповідних неадекватних дій [7, с. 13]. В монополарній системі існує тільки один суперник і всі зміни спрямовані відповідно проти нього. Тому гонка озброєнь в монополарній міжнародній системі відбувається швидше аніж в мультиполарній [1, с. 401].

Другим типом міжнародних систем, який варто розглянути є *мультиполарний тип міжнародних систем*. К. Дойтш та Д. Зінгер представляють три аргументи, що показують чому мультиполарність є більш стабільним розподілом центрів сили. По-перше, чим більше акторів в міжнародній системі, тим більше схем взаємодій та взаємовідносин між державами [1, с. 392-393]. Результатом зростаючої кількості акторів є два феномена: негативний зворотній зв'язок та перехресний тиск.

Негативний зворотній зв'язок – це спосіб самокорегування. Стимули та їх ефекти послаблюються силами, від яких держави залежні, реакція даних сил на стимули держав поступово спадає та так само поступово починає їм протистояти. Саме тому система стримує себе [1, с. 393].

Перехресний тиск засновується на різниці у поглядах держав на міжнародні проблеми. В основному держави будуть об'єднуватися з іншими державами в залежності від актуальних проблем. Відносно велика кількість акторів та більше можливостей для взаємодії створюють перехресний тиск, що в великій мірі перешкоджає зміцненню позицій окремої держави щодо певного питання. Та в решті решт виграє спільний інтерес [1, с. 393]. Процес є доволі схожим на «невидиму руку» А. Сміта, що корегує ринкові ціни.

По-друге, з великою кількістю незалежних акторів доля уваги, яку кожна країна може приділити іншим, безумовно зменшиться. Можливості концентрації уваги розподіляються таким чином, що надається більша вага відносинам, в яких країна є партнером, аніж тим, в яких вона не є партнером. Тому разом із збільшенням кількості незалежних акторів система стає більш стабільною [1, с. 394].

По-третє, більшість силового балансування в мультиполарній системі є зовнішнім за своєю

природою. Система буде розподіляти силу серед рівних за впливом коаліцій, допоки центри сили зможуть переходити з однієї коаліції в іншу. Тому, на відміну від біполарної системи, накопичення зброї ворожою силою можна вирішити швидким перерозподілом коаліцій замість того, щоб вступати в гонку озброєнь [1, с. 395].

Проте коли актори швидко змінюють альянси в міжнародній системі, то це може призвести до певної кількості серйозних координаційних проблем. Альянси можуть мати проблеми з колективними діями. Бути членом альянсу означає користуватися колективними ресурсами. У випадку кризи члени альянсу можуть схилитися до того, щоб не вступати в боротьбу на стороні свого союзника та проігнорувати зобов'язання, зумовлені участю в альянсі. Такий сценарій є найбільш ймовірним, коли держав у коаліції є багато. Держава також може вирішити залишитися осторонь, коли боротьба вестиметься між двома ворожими їй силами. Також ймовірний варіант, коли держава може піти на ризик виходу з альянсу, оскільки вона не вважає себе в небезпеці. Дипломатія звісно є вагомим важелем у світовій політиці та все ж є процесом, повним непевності та неумисних наслідків. Щоб створити коаліцію потрібен час. Ну а агресор може подумати, що створення коаліції може бути занадто повільним процесом, щоб зупинити напад [5, с. 16]. Завойовувати тепер легко, а робити кроки першим вважається більш вигідним [7, с. 6]; процес балансування стає повільнішим та мало ефективним. Саме тому держави можуть втратити віру в спроби створення балансу та приєднаються до агресора, що призведе до подальшої дестабілізації системи [5, с. 16].

Третім типом розподілу центрів сили, який варто згадати є *монополарна міжнародна система*. Монополарність, також відома як гегемонічна стабільність, заснована на економічних та військових силах. Гегемон є лідером, що забезпечує стабільність в міжнародній системі. Формуючи правила економічних трансакцій, він захищає свої інвестиції закордоном. Інші країни отримують свої вигоди від збереження status quo, але не до такої міри як гегемон. Гегемон водночас управляє економіками, карає непослушних та отримує більшість переваг в монополарній системі [4, с. 53].

В загальному, неприкрите становище гегемона є також найбільш небезпечним. Зростання конкурентних центрів сили не є рівномірним; він може залежати від систем транспортування, зв'язку, технологій, населення або економічних і військових можливостей. Співвідношення витрат-вигод, коли ти є гегемоном, може зіграти свою роль в занепаді гегемона. Оскільки гегемон отримує більшість вигод, тому саме гегемон також найбільш зацікавлений в тому, щоб зберегти status quo. Тому він змушений прикладати більше зусиль ніж інші держави для збереження стабільності. Короткострокові вигоди від гегемонії також можуть зумовити тенденцію до надмірного споживання, ціною скорочення інвестиційних процесів. Коли спадатиме відносний коефіцієнт росту, силова база гегемона поступово руйнується, а сила зміщується в сторону інших держав [4, с. 53-54].

Таким чином існує два способи, в які система монополярності може розпастися, з огляду на те, що сила гегемона спадає. По-перше, претенденти на гегемонію можуть побачити вікно можливостей [7, с. 9-10] та розпочати війну для розширення меж своїх силових можливостей; по-друге, гегемон може усвідомити, що його сила спадає та напасти на потенційних претендентів для того, щоб визначити загрозу, яку вони становлять для гегемона [4, Рг. 55]. Існує великий стимул завдати запобігаючого удару, якщо і коли здійснення першого кроку є вигідним [7, с. 9-10]. З часом спроби гегемона зберегти status quo стають все важчими і конфліктна стратегія стає більш привабливою.

Останнім типом міжнародних систем, котрий розглядатимемо, є без полярний. *Безполярна міжнародна система* представляє собою світ, що складається з багатьох значних центрів сили. Влада є розкиданою; суверенні держави не є єдиними силовими акторами, і натомість знаходяться під тиском військових угруповувань та опонентів у вигляді неурядових організацій (НУО) та транснаціональних компаній (ТНК), регіональних та глобальних комерційних організацій. Влада розділяється між державами, глобальними медіа конгломератами, масштабними комерційними організаціями, релігійними спільнотами, терористичними угруповуваннями та наркокартелями, НУО та ТНК, глобальними містами, діаспорою політичних партій та іншими [2, с. 44-45].

Коли існує так багато акторів, що мають значну владу та вплив, безполярність, якщо слідувати мисленню політичного реаліста, збільшує кількість загроз для кожної країни. При відсутності зовнішнього втручання, закон ентропії гласить, що система, яка складається з великої кількості акторів, прямує в напрямку безпорядку. І як підсумовує Га'ас: «... пасти десятки важче, аніж випасати декількох» [2, с. 51-52].

Якщо наслідки видаються настільки негативними, тоді ж чому безполярність може виникнути на міжнародній арені? Га'ас дає три причини для виникнення безполярності та невдачі центрів сили, котрі бажать приборати американську гегемонію. По-перше, безполярність є наслідком накопиченого досвіду. Держави, так само як і організації та корпорації, удосконалюють свої вміння розвивати та консолідувати людські, фінансові та технологічні ресурси, що веде до високої продуктивності та добробуту. Цей процес та паралельне йому зростання

нових центрів сили важко зупинити; тому все більша кількість акторів здатна здійснювати вплив на регіональному та глобальному рівнях. По-друге, безполярність багато в чому спричинена політичними діями гегемона в монополярному світі. Наприклад, залежність США від іноземної нафти призвела до збагачення нафтовиробничих держав та компаній у всьому світі. Тим паче, що дефіцит поточного долара призвели до зростання багатства та сили в інших кутках світу. По-третє, потенційні претенденти на американську гегемонію, такі як держави КРІБ (Китай, Росія, Індія, Бразилія) є поки що слабкими. В той самий час Га'ас просуває той ліберальний погляд, що ці центри сили залежать від міжнародної системи (економічний добробут та політична стабільність). Тому не бажання грати роль значного центру сили може бути цілеспрямованим рішенням цих країн – принаймні на даному етапі. Насправді така поведінка є наслідком глобалізації. Це все підсилює безполярну міжнародну систему, зміщуючи центр влади від урядів держав, тим самим підсилюючи можливості недержавних акторів, які можуть легко перемішувати фінанси, товари, ідеї та людські ресурси, використовуючи вже наявні глобальні мережі [2, Рр. 49-51].

Будучи свідками формування та кристалізації нової міжнародної системи, ми задаємося багатьма питаннями. Чи ера Вестфальської системи прийшла до свого завершення, чи, можливо, як пишуть Демчак і Думбровський, перед нашими очима постала кібернетична Вестфальська система? Чи нова мультіполярна система – м'яка монополярна чи мультіполярна? Наскільки ймовірним є виникнення безполярної системи і чи ця загроза не є аргументом для консервації глобальної гегемонії США? Обговорення цих питань буде ще довго продовжуватися в академічних колах. Проте що можна з впевненістю стверджувати, це те, що подальше зростання регіональних гегемонів КРІБ є бажаним та може в подальшому зберегти міжнародну систему від хаосу безполярності, в той час як основний глобальний гегемон (США) втрачає свою владу. Війна в Іраку (2003) була злісною спробою США зберегти свою присутність на одній з ключових позицій Близького Сходу; США вже втратили контроль над більшістю Південної Америки, а втрата позиції на Близькому Сході може бути значною, якщо не вирішальною геополітичною причиною падіння імперії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Deutsch, Karl W. and Singer, David J. Multipolar power systems and international stability. World Politics, Vol. 16, No. 3. – Baltimore, John Hopkins University Press, 1964 – Pp. 390–406.
2. Haass, Richard N. The age of nonpolarity: What will follow U.S. dominance? Foreign Affairs, Vol. 87, № 3. – NY, Council on Foreign Relations, 2008 – Pp. 44–56.
3. Kohout, Franz. Cyclical, Hegemonic, and Pluralistic Theories of International Relations: Some Comparative Reflections on War Causation. International Political Science Review Vol. 24, No. 1. – NY, Sage Publications, Ltd., 2003 – Pp. 51–66.
4. Organization for the Prohibition of Chemical Weapons. About the OPCW. 2011. – Режим доступу : <http://www.opcw.org/about-opcw/>.
5. Mearsheimer, John J. Back to the future: Instability in Europe after the Cold War. International Security, Vol. 15, No. 1. – Michigan, MIT Press, 2009 – Pp. 5–56.
6. The Biological and Toxin Weapons Convention Database. Text of the Biological and Toxin Weapons Convention Database. 1925. – Режим доступу : <http://www.brad.ac.uk/acad/sbtwc/keytext/genprot.htm>.
7. Van Evera, Stephen. Offense, defense, and the causes of war. International Security Vol. 22, No. 4. – Michigan, MIT Press, 1998 – Pp. 5–43.
8. United Nations Office at Geneva. Disarmament: The Biological Weapons Convention. 2011. – Режим доступу : <http://www.unog.ch/80256EE600585943/%28httpPages%29/04FBBDD6315AC720C1257180004B1B2F?OpenDocument>.
9. United States National Security Council. National Strategy for Countering Biological Threats – Washington, National Security Council, 2009 – Pp. 23.

Рецензенти: Іванов М. С., д.політ.н, професор;
Левченко Л. О., к. політ.н., доцент

© Присяжнюк Ю. І, Романюк О. О., 2013

Дата надходження статті до редколегії 27.04.2013 р.

ПРИСЯЖНЮК Юрій Іванович – Львівський національний університет імені Івана Франка.
Коло наукових інтересів: проблеми міжнародної політики, міждержавні відносини країн світу.

РОМАНЮК Олег Олегович – Львівський національний університет імені Івана Франка.
Коло наукових інтересів: проблеми міжнародної політики, міждержавні відносини країн світу.